

The Russian invasion of Ukraine and its impact on the future of energy relations between Iran and the European Union

Ahmed Alhajim^{*}, Bashir Esmaeili^{}**

Ali Hadi Humaidi Alshokrawy^{*}, Mohammad Reza Aqrabparast^{****}**

Abstract

Before the Russian invasion of Ukraine in 2022, Europe relied on Russia for its energy needs. But Russia, after the war, in response to the economic sanctions imposed by the European Union and the West, cut off the export of 80% of its natural gas to Europe. As a result, Europe is currently looking for new sources for its energy supply. In the meantime, Iran can play an important role due to its wealth of resources and special geographical location. The basic question of this article: What opportunities and challenges has the Ukraine war created for the energy relations between Iran and the European Union? The hypothesis that is raised following this question: The outbreak of the war in Ukraine, on the one hand, has raised Iran as an alternative source of energy supply for Europe, and, on the other hand, considering the strategic cooperation between Iran and Russia in order to the reduction of Western sanctions has added to the complexity of the situation. The research findings indicate that Russia needs to take over the markets of Iran's main energy customers, including China and India, in order to compensate for the lost European market. In addition, US sanctions and Iran's disturbed

^{*} Ph.D. Candidate student in International Relations, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran, ahmed.seef1992@gmail.com

^{**} Assistant Professor of Political Science and International Relations, Shahreza Branch, Islamic Azad University, Shahreza, Iran (Corresponding Author), bashir_esmaeili@yahoo.com

^{***} Professor of Political Science and International Relations, Al Qasim Green University, Iraq, ali.alshokrawy@science.uoqasim.edu.iq

^{****} Assistant Professor of Political Science and International Relations, Shahreza Branch, Islamic Azad University, Shahreza, Iran, aghareb@yahoo.com

Date received: 09/08/2024, Date of acceptance: 19/08/2024

relations with the West also prevent the establishment of active energy diplomacy between this country and the European Union. This article is written in a descriptive-analytical method and the data was prepared using the library method and data collection.

Keywords: Russian invasion of Ukraine, European Union, Iran, energy, energy security.

Introduction

The impact of the Russia-Ukraine war has created a huge energy crisis in the EU, which on the one hand undermines its energy security and threatens future gas shortages, and on the other hand, is a powerful tool for a range of new initiatives. In the meantime, Iran is considered one of the best energy supply options for the European Union due to its rich oil and gas reserves and resources, as well as due to its special geographical and geopolitical position in energy transit. But a series of factors and components have made Iran unable to take advantage of the opportunity. The current article, knowing the complexity of the energy relations between Iran and the European Union, especially after the Ukraine war, seeks to study the future of the relations between Iran and the European Union in the field of energy in two forms, opportunities and threats.

Materials and methods

This article explains the future of relations between Iran and the European Union in the field of energy by adopting a descriptive-analytical method and relying on available sources and data. In order to realize this purpose, in the theoretical framework of energy security, this article will try to relate the effects of the confrontation between Russia and the European Union in the field of energy for Iran as a major exporter of gas, which due to sanctions and international isolation in the trends Extraction, export and especially energy transmission is faced with many problems from a critical perspective and provide suggestions.

Discussions and results

Iran is one of the best options for the European Union in order to reduce dependence on Russian gas, especially after the war in Ukraine and the crisis in relations between Russia and the West. However, the American sanctions against Iran on the one hand and the lack of clarity on the principles governing Iran's foreign policy towards Europe and

3 Abstract

Russia and the ambiguity in redefining national interests on the other hand have led to a lack of strategic cooperation between Iran and the European Union. To be in the long-term exchange of oil and gas energy. Considering the vast number of resources and energy reservoirs, Iran can play an effective role in this field, and this country and the European Union should take a step towards a kind of long-term strategic cooperation. The opportunities for Iran are as follows:

1. providing heavy expenses due to investment in oil and gas fields;
2. Iran becoming an important corridor for gas transfers between Central Asia and the European Union due to access to the resources of the Mazandaran Sea, swaps through open waters, gas supply from Turkey to European countries, increased gas exports to India and China;
3. Updating and improving the oil and gas industry through European technology.

The challenges facing Iran are as follows:

1. American sanctions and Iran's international isolation and lack of stable economic relations with the West;
2. Iran's relations with Russia, especially in the light of the war in Ukraine and its impact on the view of the European Union (which supports Ukraine) towards Iran;
3. Russian investment restrictions in Iran's oil and gas industry;
4. Problems caused by Iran's lack of access to the revenues from the sale of its oil;
5. The Kremlin is concerned about Iran becoming an alternative energy supplier to Europe, especially after the relative failure of the JCPOA.

Conclusion

Since the war in Ukraine, when relations between Russia and the European Union have faced a crisis, especially in the field of energy, Iran, despite having the second largest gas reserves in the world, as well as rich oil resources, as well as its geographical and strategic location in the region, is a very suitable option for meeting the energy needs of Europe. The acquisition of the European energy market by Iran can have many benefits for this country. However, there are also challenges on the way of these relationships; Among them are the US sanctions and the isolation of Iran, the intense competitive environment between energy producers, the lack of continuous relations and strong energy-oriented cooperation between Iran and Europe. In addition, Iran's relations with Russia have entered a new phase after the Ukraine war. On the one hand, due to Iran's alignment with some of Russia's policies, strategic cooperation has been established

between these two countries, which has distorted the improvement of Iran's relations with Europe. On the other hand, Russia is also looking to take over Iran's major energy customers. All of these factors have caused the war in Ukraine and the crisis in relations between Russia and the West to create both opportunities and challenges for Iran to play a possible role in supplying the European energy market in the short and long term, which is naturally the lack of energy diplomacy.

Bibliography

- Geranmayeh, Ellie and Nocile Grajewski (2023), "Alone together: How the war in Ukraine shapes the Russian-Iranian relations", *Policy Brief*, 6 September 2023.
- Hajimineh, R., Rezaei Rad, E. (2024), "Iran's Energy Security after the Ukraine War". *Foreign Relations*, 2024; online publication: -. doi: 10.22034/fr.2024.405798.1408 [in Persian]
- Hamoei, F., Barzegar, K., Ahmadi, H., Daheshiar, H. Iran's role in the future of EU Energy supply. *Quarterly Journal of Quantitative Economics*, 2022; 18(4): 191-224. doi: 10.22055/jqe.2021.32467.2214 [in Persian]
- Hosoi, A. E., & Johnson, S. (2022). "How to implement an EU embargo on Russian oil". *Centre for Economic Policy Research*.
- Kirchick, J. (2017). *The end of Europe: dictators, demagogues, and the coming dark age*. Yale University Press.
- Lawler, Alex and Timothy Garndner (2023), "Iran's oil output, exports rise as Washington, Tehran talk", *Reuters*, August 31, 2023.
- Lis W. (2011), "Energy blackmail as a means of shaping Russia's foreign policy, and the energy security of the former USSR countries", Milek M., Wilk-Jakubowski G., *Political, economic and cultural aspects of Poland's relations with the world of the former USSR*, Kielce.
- Perdana, S., Vielle, M., & Schenckery, M. (2022). "European Economic impacts of cutting energy imports from Russia: A computable general equilibrium analysis". *Energy Strategy Reviews*, 44, 101006.
- Pérez, M. D. L. E. M., Scholten, D., & Stegen, K. S. (2019). "The multi-speed energy transition in Europe: Opportunities and challenges for EU energy security". *Energy Strategy Reviews*, 26, 100415.
- Przybojewska I. (2017), "The importance of trans-European energy networks for ensuring energy security", *C. H. Beck*, Warszawa 2017.
- Reed, Stanly (2022), "Why Europe's Electricity Prices Are Soaring," *New York Times*, 25 August, 2022, <https://www.nytimes.com/>
- Rogozińska A. (2022), "Determinants of the Russian-Ukrainian Conflict in the International Security Environment", *Central European Political Studies*, No. 1, 2022.

5 Abstract

- Rosicki, R. (2023). "Energy Security of Central and Eastern European Countries". *Politics and Security of Central and Eastern Europe: Contemporary Challenges* (pp. 215-235). Cham: Springer International Publishing.
- Ruszel M. (2015), "The impact of Russian-Ukrainian gas crises on the EU's energy policy - theoretical approach", *Political Review*, N. 2 (2015).
- Ruszel, M., & Podmiotko, S. (2019). "Energy security Poland and Europe. Conditions, challenges, innovations". *Energy Policy Institute*, Rzeszów.
- Shiravi, A., Ebrahimi, N., Asgharian, M. Exploration and Development of Iran's Oilfields Through Buyback. *International Law Review*, 2010; 26(41): 243-262. doi: 10.22066/cilamag.2009.17292 [in Persian]
- Simbar, Reza; Jamalzadeh, Azin Dekht and Eskanderzadeh Raste Kanari, Fariba (2022), "Energy Diplomacy of the Islamic Republic of Iran towards the European Union after the Ukraine Crisis 2022", *Second National Conference on Iran's Foreign Policy*, Kerman, available at: <https://civilica.com/doc/1994901> [in Persian]
- Soleimani, Yaser (2021), "Analysis of Russia's attack on Ukraine from the perspective of Iran's energy security", *Economic Security*, Year 10, Number 5, August 2021, pp. 69-78 [in Persian]
- Trubalska, J. (2017). "Towards energy union. The new concept of energy security in the European Union". *Zeszyty Naukowe Instytutu Gospodarki Surowcami Mineralnymi Polskiej Akademii Nauk*.
- US Energy Information Administration (Ed.). (2018). *Annual Energy Outlook 2018: With Projections to 2050*. Government Printing Office.
- Van Halm, I. (2022). "How can the EU end its dependence on Russian gas". *Energy Monitor*. Retrieved on, 20.
- WILLIS, S. M., RIZZUTO, A. P., & BEN-ITZHAK, S. V. E. T. L. A. (2023). "US and European Energy Security amid Great-Power Competition". *Journal of Indo-Pacific Affairs*, 6(5).
- Zettelmeyer, J., Tagliapietra, S., Zachmann, G., & Heussaff, C. (2022). "Beating the European Energy Crisis". *International Monetary Fund*. United States of America.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جنگ اوکراین و تاثیر آن بر آینده روابط انرژی ایران و اتحادیه اروپا

احمد الحاجم*

بشیر اسماعیلی**، علی هادی حمیدی الشکراوی***، محمدرضا اقارب پرست****

چکیده

اروپا پیش از حمله روسیه به اوکراین در سال ۲۰۲۲، به این کشور برای برآوردن نیازهای انرژی خود متکی بود. اما روسیه، بعد از وقوع جنگ، در واکنش به تحریم‌های اقتصادی اعمال شده توسط اتحادیه اروپا و غرب، صادرات هشتاد درصد گاز طبیعی خود به اروپا را قطع کرد. در نتیجه اروپا در حال حاضر به دنبال منابع جدید برای تامین انرژی خود است که در این بین، ایران، با توجه به غنای منابع و موقعیت جغرافیایی خاص، می‌تواند نقش مهمی ایفا نماید. پرسش اساسی مقاله حاضر این است: جنگ اوکراین چه فرصت‌ها و چالش‌هایی را برای روابط انرژی ایران و اتحادیه اروپا به وجود آورده است؟ فرضیه‌ای که متعاقب این سؤال مطرح می‌شود: وقوع جنگ اوکراین، از یک سو ایران را به عنوان یک منبع جایگزین برای تامین انرژی اروپا مطرح نموده است و از سوی دیگر، با توجه به همکاری‌های راهبردی ایران و روسیه به منظور کاهش تحریم‌های غرب، بر پیچیدگی اوضاع اضافه کرده است. یافته‌های تحقیق دال بر آن است که روسیه برای جبران بازار از دست رفته اروپا، به تصاحب بازارهای مشتریان اصلی

* دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران،

ahmed.seef1992@gmail.com

** استادیار گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، واحد شهرضا، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرضا، ایران (نویسنده

مسئول)، bashir_esmaeili@yahoo.com

*** استاد گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، دانشگاه القاسم گرین، عراق،

ali.alshokrawy@science.uoqasim.edu.iq

**** استادیار گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، واحد شهرضا، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرضا، ایران،

aghareb@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۱۹، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۲۹

انرژی ایران از جمله چین و هند نیاز دارد. علاوه بر این، تحریم‌های آمریکا و روابط مخدوش ایران با غرب نیز مانع برقراری دیپلماسی انرژی فعال بین این کشور و اتحادیه اروپا می‌باشد. به نظر می‌رسد ایران در راستای تبدیل شدن به یک بازار عمده انرژی برای اروپا، نیازمند بازنگری در سیاست خارجی خود به ویژه در حوزه انرژی، هم در قبال روسیه و هم در قبال اتحادیه اروپا باشد که البته در حال حاضر این مسئله تحت‌الشعاع جنگ اوکراین و همکاری ایران با روسیه قرار گرفته است. در مقاله حاضر به روش توصیفی - تحلیلی نوشته شده و داده‌ها با استفاده از شیوه کتابخانه‌ای و فیش‌برداری تهیه شده‌اند.

کلیدواژه‌ها: جنگ روسیه - اوکراین، اتحادیه اروپا، ایران، انرژی، امنیت انرژی.

۱. مقدمه

پیش‌بینی تهاجم تمام عیار روسیه به اوکراین در ساعات اولیه صبح ۲۴ فوریه ۲۰۲۲ به حقیقت پیوست. خواسته اصلی روسیه، جلوگیری از پیوستن اوکراین به ناتو است. اوکراین یکی از معذور کشورهای اروپای شرقی است که عضو این اتحاد نیست. در پاسخ، اتحادیه اروپا و سایر کشورها، تهاجم فدراسیون روسیه به اوکراین را به شدت محکوم کرده‌اند. اتحادیه اروپا بارها از روسیه خواسته است که نیروهای خود را از خاک اوکراین خارج کند و به تمامیت و حاکمیت اوکراین احترام بگذارد. به دنبال مخالفت‌های روسیه، اتحادیه اروپا از آغاز جنگ چندین بسته تحریمی علیه فدراسیون روسیه اعمال کرده است که به ویژه بخش انرژی را به شدت تحت تاثیر قرار داده‌اند (Hosoi and Johnson, 2022).

با این وجود، تجاوز روسیه به اوکراین تأثیر قابل توجهی بر بخش انرژی کشورهای عضو اتحادیه اروپا داشته است. این رویداد به طور چشمگیری جهت‌گیری سیاست انرژی برخی از کشورهای عضو (مانند آلمان) را تغییر داده است که تا همین اواخر به گاز نسبتاً ارزان روسیه متکی بودند و معتقد بودند که این منابع دوام خواهند داشت. در واقع جنگ در اوکراین تغییرات بزرگی را در زمینه تامین منابع ایجاد کرده است. اول از همه، تغییر قابل توجهی از واردات منابع انرژی از روسیه به نفع واردات منابع از تامین‌کنندگان قابل اعتماد کشورهای ثالث رخ داده است. انتظار می‌رود که گاز و ال ان جی بیشتری از نروژ و همچنین از قطر یا ایران وارد شود. اتحادیه اروپا همچنین به دنبال افزایش واردات ال ان جی از کشورهایی مانند ایالات متحده، استرالیا و ژاپن است و قصد دارد با مصر و اسرائیل موافقتنامه‌های سه‌جانبه امضا کند. بنابراین نمی‌توان انکار کرد که جنگ به طور اساسی چشم‌انداز عرضه گاز در اتحادیه اروپا را

جنگ اوکراین و تاثیر آن بر آینده روابط انرژی ... (احمد الحاجم و دیگران) ۹

تغییر داده است. به هر ترتیب تأثیر جنگ روسیه و اوکراین باعث ایجاد یک بحران انرژی عظیم در اتحادیه اروپا شده است که از یک سو، امنیت انرژی آن را تضعیف کرده و تهدیدی برای کمبود گاز برای فصل گرمایش آینده است و از سوی دیگر، به یک ابزار قدرتمند برای طیف وسیعی از ابتکارات جدید تبدیل شده است که باید مدت‌ها پیش اجرا می‌شد. این در درجه اول به معنای مستقل شدن از منابع روسیه است که از سال ۲۰۱۴ مدت‌ها مورد بحث قرار گرفته است. با این حال، در عمل، کشورهایی مانند آلمان به طور مداوم وابستگی انرژی خود را به روسیه از طریق پروژه‌هایی مانند نورد استریم ۲ افزایش داده‌اند. تفاوت آشکار بین سیاست رسمی انرژی اتحادیه اروپا و اقدامات انجام شده توسط کشورهای خاص، بخش انرژی اتحادیه اروپا را به آنچه امروز هست، رسانده است. بنابراین، مهم‌ترین موضوع در این مرحله برای اتحادیه اروپا، دنبال کردن یک سیاست واقعاً مشترک انرژی اتحادیه اروپا در قبال کشورهای ثالث به ویژه در قبال فدراسیون روسیه است.

در این بین، ایران به دلیل وجود ذخایر و منابع نفتی و گازی غنی خود و نیز به دلیل موقعیت جغرافیایی و ژئوپولیتیک ویژه‌ای که در امر ترانزیت انرژی دارد، یکی از بهترین گزینه‌های تامین انرژی برای اتحادیه اروپا محسوب می‌شود. اما مجموعه‌ای از عوامل و مولفه‌ها مانند عدم وجود روابط پایدار با غرب در قالب دیپلماسی انرژی (سیمپر و همکاران، ۱۴۰۳)، وجود تحریم‌های آمریکا، فضای رقابتی بین کشورهای صادرکننده انرژی و نیز روابط نزدیک ایران و روسیه، باعث شده‌اند تا ایران نتواند از فرصت به وجود آمده استفاده کند. علاوه بر این، روسیه نیز که در تلاش است تا تحریم نفت و گاز خود توسط غرب را به هر نحوی جبران نماید، به دنبال تصاحب بازار چین و هند است که هر دو، مشتریان مهم ایران محسوب می‌شوند؛ در نتیجه ایران، در کنار همکاری‌های بسیار نزدیک با روسیه، با چالش‌هایی از جانب همین کشور نیز مواجه است.

مقاله حاضر، با علم به پیچیدگی روابط انرژی ایران و اتحادیه اروپا به خصوص بعد از جنگ اوکراین، به دنبال آن است تا با اتخاذ روشی توصیفی - تحلیلی و با اتکا به منابع و داده‌های موجود، آینده روابط ایران و اتحادیه اروپا را در حوزه انرژی در دو شکل فرصت‌ها و تهدیدها، مورد مطالعه قرار دهد. برای تحقق این منظور، در چارچوب تئوریک امنیت انرژی، مقاله حاضر تلاش خواهد کرد تا ارتباط تأثیرات ناشی از مواجهه روسیه و اتحادیه اروپا در حوزه انرژی برای ایران به عنوان یک صادرکننده عمده گاز که به دلیل تحریم‌ها و انزوای

بین‌المللی در روندهای استخراج، صدور و به ویژه انتقال انرژی با مشکلات زیادی روبرو است را از منظری انتقادی بررسی نموده و پیشنهاداتی ارائه نماید.

۲. پیشینه تحقیق

حاجی مینه و رضایی‌راد (۱۴۰۳) در مقاله‌ای با عنوان «امنیت انرژی ایران پس از جنگ اوکراین»، اذعان داشته‌اند که مهم‌ترین مبحث در زمینه جنگ اوکراین، به موقعیت روسیه در حوزه انرژی و اوکراین در ترانزیت و آثار این جنگ بر انرژی و بهای آن مربوط می‌شود؛ موضوعی که نگرانی کشورهای مصرف‌کننده انرژی را در تامین آن به دلیل افزایش بهای حامل‌های انرژی، به دنبال داشته است. یافته‌های مولفان دال بر این است که جنگ اوکراین در حوزه انرژی باعث شده تا فرصت‌های جدیدی برای ایران شکل بگیرد؛ از جمله تقویت نقش ترانزیت این کشور. اما در کنار این فرصت، باید به تهدید ناشی از دوقطبی شدن فضای بین‌المللی و وجود رقبای جدید در حوزه صادرات انرژی برای ایران نیز اشاره کرد.

سیمبر و همکاران (۱۴۰۳) در پژوهشی با عنوان «دیپلماسی انرژی جمهوری اسلامی ایران در قبال اتحادیه اروپا بعد از بحران اوکراین ۲۰۲۲»، بر فرصت ایران برای جایگزینی انرژی روسیه به اتحادیه اروپا به عنوان سومین بازار بزرگ و جذاب‌ترین بازار انرژی برای کشورهای صادرکننده نفت و گاز اشاره کرده‌اند. با این حال، مولفان به این مسئله پرداخته‌اند که دیپلماسی انرژی ایران نتوانسته از این فرصت استفاده کند و در بحران دستیابی اروپا به یک جایگزین برای واردات نفت و گاز، نقش موثری ایفا نماید.

سلیمانی (۱۴۰۱) در مقاله‌ای تحت عنوان «تحلیل حمله روسیه به اوکراین از منظر امنیت انرژی ایران»، به این موضوع پرداخته که متعاقب حمله روسیه به اوکراین، این کشور برای کم کردن از آثار تحریم‌های اتحادیه اروپا، بر فروش نفت خود به چین و هند متمرکز شده و تخفیف‌هایی برای آنها در نظر گرفته است. این در حالی است که این دو کشور از مقاصد عمده نفت صادراتی ایران هستند و به همین علت بازار صادرات نفت ایران، به خصوص چین، با مخاطره روبروست. در حوزه گازی نیز روسیه به سمت بازار آسیا حرکت کرده است و بنابراین اگر ناترازی در انرژی گازی ایران ادامه پیدا کند و شاهد قطع مدام صادرات باشیم، این احتمال وجود دارد که بازار دو کشور وارده‌کننده گاز ایران، یعنی ترکیه و عراق، توسط روسیه تصاحب شود. مولف راه حل را در استفاده از دیپلماسی فعال انرژی در راستای حفظ مشتریان اصلی

ایران (به خصوص چین و هند)، تهاثر کالا با روسیه و نیز ایجاد نظم جدید در بازار گاز می‌داند.

هموئی و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان «نقش ایران در تامین انرژی آینده اروپا»، بر این نکته تاکید کرده‌اند که گرایش اتحادیه اروپا به تنوع منابع تامین انرژی و نیز کم کردن وابستگی گازی به روسیه که جنگ اوکراین عامل اصلی آن بوده است، این فرصت را برای سایر کشورهای صادرکننده گاز به وجود آورده تا جایگزین روسیه در بازار اروپا شوند. ایران با توجه به موقعیت جغرافیایی و راهبردی خود و نیز دارا بودن منابع بزرگ گازی، می‌تواند نقش خاصی در این رابطه داشته باشد. مولفان در ادامه به تحریم‌های آمریکا به عنوان مانعی بر سر راه همکاری بین ایران و اتحادیه اروپا به خصوص در زمینه انرژی نام برده‌اند. با این حال، برجام نشان داده است که هر دو طرف خواهان برقراری روابط دوطرفه با همدیگر هستند.

صباغیان و رسولی (۲۰۲۱) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل ثبات روابط انرژی بین روسیه و اتحادیه اروپا بعد از بحران اوکراین از منظر وابستگی متقابل»^۱، به این موضوع اشاره کرده‌اند که روسیه بزرگترین تولیدکننده گاز و سومین تولیدکننده بزرگ نفت در جهان و اتحادیه اروپا نیز به دلیل منابع طبیعی محدود، بزرگترین مصرف‌کننده انرژی در جهان است. از طرف دیگر، اقتصادهای مکمل بین اروپا و روسیه و نیز موقعیت ژئوپلیتیکی و مجاورت جغرافیایی، باعث وابستگی متقابل بین آنها شده است. انرژی و امنیت انرژی یکی از کلیدی‌ترین و حساس‌ترین حوزه‌های همکاری روسیه و اتحادیه اروپا بوده است. نگرانی اتحادیه اروپا، تامین امنیت انرژی فسیلی و نگرانی روسیه، تضمین تقاضا برای گاز در درازمدت است. هدف اصلی روسیه، دستیابی به صادرات گاز پایدار با بالاترین قیمت ممکن است و در این راستا، شرکت‌های انرژی مسلط از جمله گازپروم، در تعقیب منافع ملی روسیه موثر هستند. مولفان به این مسئله نیز پرداخته‌اند که چگونه روسیه به دنبال وابستگی هرچه بیشتر اروپا به خود از طریق سیاست‌های مختلف است؛ از جمله سیاست تبعیض بین مشتریان که بر طبق آن گازپروم ترجیح می‌دهد با اعضای اتحادیه اروپا به صورت فردی و نه گروهی معامله کند. سیاست‌های دیگر عبارتند از انعقاد قراردادهای بلند مدت با مشتریان و نیز انحصار ذخایر گاز با تثبیت کنترل خود بر زیرساخت‌های انرژی استراتژیک به ویژه خطوط لوله در اروپا و اوراسیا. علاوه بر این، روسیه به دنبال ایجاد کارتل کنترل قیمت گاز طبیعی به عنوان اهرمی برای پیشبرد منافع سیاسی و اقتصادی خود است.

منابع نامبرده غالباً روابط انرژی ایران و اتحادیه اروپا را به صورت محدود و تک‌بعدی مورد بررسی قرار داده‌اند. این در حالی است که نوآوری مقاله حاضر در این است که با علم به پیچیده بودن موضوع و چندوجهی بودن روابط انرژی‌محور ایران به خصوص با اروپا و تاثیر جنگ اوکراین که باید به عنوان یک مولفه تاثیرگذار جدید در نظر گرفته شود، تلاش می‌کند تا با ارائه یک ستر انتقادی، آینده روابط انرژی ایران و اتحادیه اروپا را تبیین نماید.

۳. چهارچوب مفهومی: امنیت انرژی

دو اصطلاح اساسی در زبان انگلیسی وجود دارد که به طور کلی به یک معنا هستند: «امنیت انرژی» (Energy security) و «امنیت تامین انرژی» (Security of energy supply). اولین مورد به معنای عام آن به طور گسترده توسط بسیاری از سازمان‌ها و مشاوران دولتی استفاده می‌شود؛ در حالی که مورد دوم توسط اتحادیه اروپا پذیرفته شده است و در متن معاهده لیسبون و بسیاری از اسناد حقوقی و سیاسی گنجانده شده است. هدف سیاست انرژی هر کشوری این است که اطمینان حاصل شود که به منابع انرژی - که به آن امنیت انرژی گفته می‌شود - دسترسی دارد. به دلیل ماهیت بین‌رشته‌ای این مفهوم، اتخاذ یک تعریف کلی از امنیت انرژی بسیار دشوار است (Ruszel and Podmiotko, 2019).

امنیت انرژی ارتباط بین امنیت ملی و در دسترس بودن منابع طبیعی برای مصرف انرژی است. دسترسی به انرژی نسبتاً ارزان برای عملکرد اقتصادهای مدرن ضروری است. با این حال، توزیع نابرابر منابع انرژی بین کشورها منجر به آسیب‌های قابل توجهی می‌شود. روابط انرژی بین کشورها به جهانی شدن کمک کرده است، که می‌تواند بسته به زمینه و بازیگران، امنیت انرژی و آسیب‌پذیری انرژی را امکان‌پذیر کند.

مطابق با کتاب سبز ۲۰۰۰، «استراتژی بلندمدت اتحادیه اروپا برای امنیت تامین انرژی باید برای اطمینان از رفاه شهروندان و عملکرد مناسب اقتصاد، در دسترس بودن فیزیکی بدون وقفه محصولات انرژی در بازار، با قیمتی مقرون به صرفه برای همه مصرف‌کنندگان (خصوصی و صنعتی)، ضمن احترام به نگرانی‌های زیست محیطی و نگاه به سمت توسعه پایدار فراهم شده باشد. امنیت تامین انرژی در درک اروپایی دارای دو جزء اساسی است - فنی و تجاری. جزء فنی شامل دسترسی فیزیکی به منابع و عدم وقفه در جریان انرژی است. مؤلفه تجاری مقرون به صرفه بودن قیمت انرژی را پیش‌فرض می‌گیرد. پس از اجرایی شدن معاهده آمستردام در سال ۱۹۹۷، سیاست امنیت تامین انرژی در مفهوم توسعه پایدار گنجانده شد. بنابراین، بخشی از

سیاست توسعه پایدار اتحادیه اروپا، پایداری را به عنوان یکی از عناصر اصلی آن پیش فرض می گیرد. عبارت "امنیت انرژی" نیز بخشی از واژگان اتحادیه اروپا را تشکیل می دهد، اگرچه بسیار محدود است - عمدتاً به عنوان امنیت فنی تأسیسات و زیرساخت های انرژی» (Green Paper, 2000). علاوه بر این، مفهوم امنیت - از جمله امنیت انرژی - نیز ذهنی است که ایجاد یک تعریف جهانی از آن را پیچیده تر می کند. همچنین مشاهده آن را بر اساس معیارهای یکسان برای همه نهادهای مربوطه دشوار می کند، زیرا درک امنیت انرژی به دیدگاه و درک واقعیت بستگی دارد و هیچ عامل عینی نمی تواند آن را به طور کامل تعیین کند (Przybojewska, 2017). با این وجود، شاید منطقی باشد که رایج ترین تعاریف امنیت انرژی را نقل کنیم. آژانس بین المللی انرژی، امنیت انرژی را به عنوان دسترسی بدون وقفه به انرژی اما همچنین تامین منابع انرژی با قیمت مقرون به صرفه تعریف می کند. از سوی دیگر، در اتحادیه اروپا، امنیت انرژی به عنوان توانایی یک دولت برای تضمین عرضه پایدار و بدون وقفه انرژی با قیمتی که می توان با حفظ محیط طبیعی پرداخت کرد، در نظر گرفته می شود (Trubalska, 2017).

دنایا مدرن برای تامین انرژی همه چیز، از حمل و نقل و ارتباطات گرفته تا خدمات امنیتی و بهداشتی، به منابع انرژی عظیم متکی است. انرژی نقش مهمی در امنیت ملی یک کشور خاص به عنوان سوخت برای موتور اقتصادی ایفا می کند. برخی از حوزه ها بیش از سایرین به انرژی متکی هستند. تهدیدات برای امنیت انرژی شامل بی ثباتی سیاسی کشورهای تولیدکننده انرژی، دستکاری منابع انرژی، رقابت برای منابع انرژی و حمله به زیرساخت ها است. ضمناً بلایای طبیعی یا تروریسم نیز می توانند منابع انرژی را تهدید کنند. عرضه نفت خارجی به دلیل درگیری های داخلی و نیز منافع صادرکنندگان و بازیگران غیردولتی (که تامین و حمل و نقل منابع نفتی را هدف قرار می دهند)، در برابر اختلالات آسیب پذیر است. بی ثباتی سیاسی و اقتصادی ناشی از جنگ یا عوامل دیگر مانند اعتصابات نیز می تواند از عملکرد صحیح صنعت انرژی در یک کشور تامین کننده جلوگیری کند. به عنوان مثال، ملی شدن نفت در ونزوئلا در دهه ۲۰۰۰ باعث اعتصابات و اعتراضات شد و به دنبال آن نرخ تولید نفت این کشور برای سالها به شدت کاهش یافت. صادرکنندگان انرژی همچنین ممکن است انگیزه های سیاسی یا اقتصادی برای محدود کردن فروش خود در خارج از کشور یا مختل کردن زنجیره تامین داشته باشند. از زمان ملی شدن نفت توسط ونزوئلا، هوگو چاو که سیاست های ضد آمریکایی داشت، تهدید کرد که عرضه نفت به ایالات متحده را قطع خواهد کرد. تحریم نفتی آمریکا در سال ۱۹۷۳ یک نمونه تاریخی است که در آن به دلیل حمایت آمریکا از اسرائیل در جریان جنگ

یوم کیپور، عرضه نفت آمریکا قطع شد. همچنین ممکن است در طول مذاکرات اقتصادی، مانند درگیری انرژی روسیه و بلاروس در سال ۲۰۰۷، تهدید و فشار بر منابع انرژی وارد شود. تهدیدهای جدیدی برای امنیت انرژی در قالب افزایش رقابت جهانی برای منابع انرژی به دلیل شتاب صنعتی شدن در کشورهایی مانند هند و چین و همچنین در نتیجه گرمایش جهانی پدیدار شده است. افزایش رقابت بر سر منابع انرژی ممکن است به شکل گیری پیمان‌های امنیتی برای امکان توزیع عادلانه نفت و گاز بین قدرت‌های بزرگ منجر شود. با این حال، همین امر ممکن است به ضرر اقتصادهای کمتر توسعه یافته نیز باشد.

تهدیدات امنیت انرژی را می‌توان بر اساس منشأ منبع تهدید تقسیم کرد. این شامل تهدیدهای خارجی - یعنی همه تهدیدهایی است که منجر به اختلال در عرضه به یک دولت یا بازارهای جهانی می‌شود - و تهدیدهای داخلی - به عنوان مثال، زیرساخت های انرژی معیوب در یک دولت معین (Rosicki, 2023). یکی از بزرگترین تهدیدات خارجی برای امنیت انرژی کشورهای واردکننده انرژی، خودداری از تامین منابع است. چنین وضعیتی می‌تواند توسط عوامل سیاسی یا فنی ایجاد شود.

۴. جنگ اوکراین و تهدید امنیت انرژی اروپا از طرف روسیه

با توجه به اینکه فدراسیون روسیه تامین کننده اصلی منابع اتحادیه اروپا است، شرایط کنونی در رابطه با جنگ روسیه و اوکراین یک تهدید مهم برای امنیت انرژی اتحادیه اروپا محسوب می‌شود. تنش بین فدراسیون روسیه و اوکراین برای سال‌ها یک واقعیت بوده است، همانطور که با بحران‌های گازی متعدد در سال‌های ۲۰۰۶، ۲۰۰۹ و ۲۰۱۴ ثابت شد؛ زمانی که روسیه عرضه گاز خود را متوقف کرد و از منابع انرژی به عنوان ابزاری برای دستیابی به اهداف سیاسی خود استفاده کرد (Lis, 2011). اوایل سال ۲۰۲۲ نقطه اوج درگیری بود. در ۲۱ فوریه ۲۰۲۲، پس از هفته‌ها تنش، رئیس جمهور فدراسیون روسیه مناطق دونتسک و لوهانسک را به عنوان کشورهای مستقل به رسمیت شناخت و نیروهای روسی را برای استقرار در آنجا اعزام کرد. به دنبال آن تهاجم به اوکراین در ۲۴ فوریه آغاز شد که با واکنش تند بسیاری از کشورها و سازمان‌های بین‌المللی مواجه شد. اتحادیه اروپا نیز آن را محکوم کرد. درگیری بین اوکراین و فدراسیون روسیه پیامدهای گسترده‌ای بر روابط بین‌الملل به طور کلی و اقتصاد کشورهای همسایه داشته و دارد.

این رویداد تأثیر قابل توجهی بر بخش انرژی نیز داشت. تهاجم روسیه به اوکراین بازارهای جهانی را مختل کرده است. قیمت جهانی سوخت از زمان آغاز رسمی درگیری به شدت افزایش یافته است. این امر برای اقتصاد کشورهای اتحادیه اروپا از اهمیت ویژه ای برخوردار است. این واقعیت که اتحادیه اروپا در سال ۲۰۲۱ حدود ۱۵۵ میلیارد متر مکعب گاز از فدراسیون روسیه وارد کرد (که حدود ۴۰٪ از کل واردات آن است) این کشور را به تامین کننده گاز کشور سوم تبدیل می کند (Van Halm, 2022). فدراسیون روسیه هرگز تامین کننده قابل اعتمادی از منابع برای اتحادیه اروپا نبوده است، که قطعاً بحران های گازی فوق الذکر ثابت می کند. کاهش عرضه گاز طبیعی نوعی نمایش قدرت است، با هدف تأکید بر تسلط روسیه در بخش انرژی، که با ایده های اساسی مکتب واقع گرایی همخوانی دارد (Ruszel, 2015). با این حال، اثر کاملاً متفاوت بود. پس از شروع جنگ با اوکراین، فدراسیون روسیه بقایای اعتبار خود را در چشم کشورهای عضو اتحادیه اروپا از دست داد. تحریم های اعمال شده توسط اتحادیه اروپا، فدراسیون روسیه را مجبور کرد که صادرات خود به برخی از کشورهای عضو را متوقف کند. این یک مشکل مهم برای آنها با طی سال های آتی است. بنابراین، در حال حاضر اتحادیه اروپا از هیچ تلاشی برای تامین منابع گازی و افزایش تامین گاز از سایر تامین کنندگان دریغ نمی کند.

۵. تعاملات اتحادیه اروپا و روسیه در حوزه انرژی و پیامدهای آن

روسیه قبل از حمله سال ۲۰۲۲ به اوکراین، نفوذ اقتصادی قابل توجهی بر اروپا داشت، زیرا تقریباً ۳۳ درصد از واردات گاز طبیعی اروپا را به خود اختصاص می داد (Reed, 2022). لهستان، فنلاند، اسلواکی و آلمان که دارای بزرگترین اقتصاد اروپا و مصرف سوخت فسیلی قابل توجهی هستند، بخش قابل توجهی از گاز خود را منحصراً از روسیه وارد کردند. علاوه بر این، آلمان و روسیه در آستانه تکمیل دومین خط لوله مستقیم گاز طبیعی در سال ۲۰۲۲ بودند که واردات گاز آلمان از روسیه را به حدود ۶۰ درصد افزایش می داد. این خطوط لوله روسیه به طور استراتژیک برای صادرات نفت روسیه به چندین کشور اروپایی طراحی شده بود و به روسیه توانایی دستکاری در جریان نفت را می داد (Kirchick, 2017: 88). با توجه به این تنظیمات، مسکو می توانست عرضه گاز طبیعی خود را کاهش دهد که منجر به کمبود شدید گاز، جیره بندی و تعطیلی صنایع و در نتیجه آسیب های اقتصادی قابل توجهی می شد.

در فوریه ۲۰۲۲، روسیه به اوکراین حمله کرد و بسیاری از کشورهای اروپایی را بر آن داشت تا تحریم‌هایی را علیه روسیه اعمال کنند. در دسامبر ۲۰۲۲، اتحادیه اروپا و بریتانیا ممنوعیت واردات نفت خام روسیه از طریق دریا را به اجرا گذاشتند که منجر به حذف تقریباً ۹۰ درصد از واردات نفت روسیه شد. متعاقباً، در فوریه ۲۰۲۳، اتحادیه اروپا واردات تمام محصولات پالایش شده از نفت روسیه، از جمله سوخت جت، بنزین و گازوئیل را ممنوع کرد (Willis, 2023). کشورهای اروپایی برای جبران کاهش واردات نفت روسیه و کاهش وابستگی به انرژی، به سرعت به دنبال منابع انرژی جایگزین شدند. با این حال، هر کشور دارای یک ترکیب زیرساخت قدرت متمایز بود که منجر به قابلیت‌های متفاوتی برای واکنش و تعدیل اثرات کاهش انرژی روسیه شد.

در غیاب جایگزین‌های انرژی کافی در اروپا، کشورهای اروپایی به تامین کنندگان خارجی ال ان جی به عنوان جایگزینی برای گاز طبیعی روسیه که قبلاً به آن اعتماد داشتند، متوسل شدند. با این حال، تلاش‌های آنها ناهماهنگ بود که منجر به چندین چالش شد. فقدان یک بازار متمرکز انرژی، افزایش هزینه‌های مرتبط با پردازش و انتقال ال ان جی در مقایسه با گاز طبیعی لوله‌کشی و سیاست‌های متفاوت قیمت‌گذاری انرژی در کشورهای اتحادیه اروپا به افزایش قابل توجه هزینه‌های انرژی کلی برای مصرف‌کنندگان کمک کرده است (Popkostova, 2022).

در حالی که جدا شدن کشورهای اروپایی از گاز روسیه باعث بحران انرژی در سال ۲۰۲۲ شد، عوامل متعددی این مشکل را تشدید کردند. این عوامل شامل ناتوانی منابع انرژی تجدیدپذیر در افزایش تقاضا و پاسخگویی به جهش تقاضا، عدم وجود زیرساخت بهم پیوسته ال ان جی در سراسر اروپا، چالش مربوط به حمل و نقل ال ان جی، فشار بر اروپا برای تامین ال ان جی برای ذخیره زمستانی، کمبود بازار متمرکز انرژی در اتحادیه اروپا، سیاست‌های قیمت‌گذاری که هزینه‌های برق را به قیمت سوخت‌های فسیلی مرتبط می‌کند و افزایش تقاضای جهانی در تابستان ۲۰۲۲ به دنبال کاهش محدودیت‌های مرتبط با کووید بود (Reed, 2022). در نتیجه، هزینه گاز طبیعی در اروپا در سال ۲۰۲۲ با قیمت ده برابر بیشتر از سال قبل به اوج بی‌سابقه‌ای رسید. قیمت گاز در سال ۲۰۲۳ همچنان بالا بود و اگر این روند ادامه یابد، صندوق بین‌المللی پول تخمین می‌زند که دولت‌های اروپایی باید نزدیک به ۶ درصد از تولید ناخالص داخلی سالانه خود را برای کاهش هزینه‌های انرژی اختصاص دهند.

جنگ اوکراین و تاثیر آن بر آینده روابط انرژی ... (احمد الحاجم و دیگران) ۱۷

روی هم رفته، بحران انرژی که پس از تهاجم روسیه به اوکراین و تلاش‌های اروپا برای کاهش وابستگی خود به واردات گاز روسیه آشکار شد، بر تعادل پیچیده بین سه هدف کلیدی در بخش انرژی اروپا تأکید می‌کند: (۱) ریشه‌کن کردن اتکا به رقبای استراتژیک مانند روسیه که می‌تواند از صادرات انرژی به عنوان یک سلاح بهره‌برداری کند، (۲) تضمین تامین انرژی داخلی مقرون به صرفه و (۳) انتقال به سمت انرژی سبز برای مبارزه با تغییرات آب و هوایی (Zettelmeyer, 2022).

۶. آینده روابط انرژی ایران و اتحادیه اروپا در پرتو جنگ اوکراین

در گزارشی که مربوط به سال ۲۰۱۷ است، اداره اطلاعات انرژی ایالات متحده (US Energy Information Administration (EIA)) با ارجاع به آمار منتشره توسط اوپک، بیان داشته که ایران تقریباً ده درصد ذخایر نفتی جهان را در اختیار دارد و بعد از سه کشور ونزوئلا، عربستان و کانادا قرار می‌گیرد. ضمناً ایران بعد از روسیه دارای بیشترین حجم منابع گازی است؛ یعنی رقمی برابر با ۳۴ تریلیون متر مکعب که در مجموع به معنی هفده درصد از مجموعه منابع گازی کل دنیاست (EIA, 2018). آمار مزبور حاکی از آن است که ایران قادر است نقش کلیدی در تامین انرژی اتحادیه اروپا داشته باشد؛ امری که در وهله نخست بیانگر رفع نیازهای گازی اروپاست و می‌تواند بازار انحصاری روسیه را که به علت جنگ اوکراین دچار اختلال شدید شده است، قبضه نماید و در وهله دوم، در مقایسه با سایر تولیدکنندگان انرژی اروپا، به موقعیت جغرافیایی و ژئوپولیتیک ویژه ایران به خصوص در حوزه انتقال انرژی بر می‌گردد.

در کل می‌توان تا اینجا نتیجه گرفت که ایران بهترین گزینه برای اتحادیه اروپا در راستای کاهش وابستگی به گاز روسیه به ویژه پس از جنگ اوکراین و بحران در روابط روسیه و غرب است. اما تحریم‌های آمریکا علیه ایران از یک سو و عدم مشخص بودن اصول حاکم بر سیاست خارجی ایران در قبال اروپا و روسیه و ابهام در بازتعریف منافع ملی از سوی دیگر، باعث شده است تا بین ایران و اتحادیه اروپا شاهد عدم مشارکت و همکاری‌های راهبردی بلندمدت و مستمر در زمینه مبادلات انرژی نفت و گاز باشیم؛ طوری که در این باره می‌توان از فقدان یک برنامه عملی و دستور کار ویژه برای همکاری‌های دوطرفه در حوزه انرژی صحبت کرد. این در حالی است که ایران بدون سرمایه‌گذاری‌های کلان در منابع و مخازن ملی نمی‌تواند به توسعه میادین نفتی و گازی دست پیدا کند و در این صورت، اروپا به عنوان یکی از بهترین گزینه‌ها برای رفع مشکلات ناشی از منابع مالی و سرمایه‌گذاری در طرح‌های عمرانی

مربوطه مطرح می‌شود؛ زیرا ایران حداقل به ۷۰ الی ۹۰ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری خارجی نیاز دارد تا بتواند اهداف برنامه ششم توسعه در صنعت نفت و گاز را محقق نماید (هموئی و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۰۹).

در واقع، عدم وجود سرمایه‌های لازم برای توسعه میادین گازی باعث شده است تا صادرات انرژی ایران (که دارای رتبه دوم در جهان است) به اروپا با چالش جدی مواجه گردد. تحریم‌های آمریکا و تلاش این کشور برای ناامن جلوه دادن و منزوی کردن ایران در این زمینه تاثیر زیادی داشته‌اند و باید به آنها به مثابه یک فاکتور مهم نگاه کرد؛ زیرا راه مرآمده و ارتباط بانک‌ها و موسسات و شرکت‌های بین‌المللی که قادر به سرمایه‌گذاری در ایران می‌باشند را بسته‌اند. صنایع داخلی کشور نیز در زمینه توسعه میادین نفتی و گازی و افزایش تولیدات ناشی از آنها، درست به دلیل تحریم‌های نامبرده، دارای فناوری پیشرفته و به روز و کارآمد نیستند و در نتیجه در مقایسه با سایر کشورهای تولیدکننده، با هزینه‌های اضافی، هدررفت انرژی ناشی از فرسودگی سامانه انتقال و نیز با ضریب بازیافتی پایین مواجه هستند (هموئی و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۱۳).

فقدان قراردادهای کنسرسیوم‌های جدید نفتی و گازی نیز مشکل دیگری است؛ زیرا از تشویق شرکت‌های بزرگ غربی و بین‌المللی به سرمایه‌گذاری و در اختیار گذاشتن فناوری‌های پیشرفته و به روز در حوزه انرژی ایران ممانعت به عمل می‌آورد. ایران نیز همچنان از سازوکار قدیمی بای بک (Buy back) یا همان بیع متقابل استفاده کرده و در امور مربوط به اکتشاف و توسعه میادین، در ازای به روزرسانی صنایع و تجهیزات و امکانات فنی به کشورهای پیمانکار، بخشی از فرآورده‌های انرژی را (که به کمک همین فناوری به دست آمده است) در چارچوب زمانی معین در اختیار کشورهای پیمانکار می‌گذارد. این در حالی است که بای بک، یک قرارداد «خرید خدمات خطرپذیر» است (شیروی و همکاران، ۱۳۸۸: ۲۴۳) و علاوه بر این، نقایص متعددی دارد؛ از جمله دوره‌های قراردادی کوتاه‌مدت، منوط بودن حق الزحمه پرداختی پیمانکاران به هزینه‌های ناشی از سرمایه‌گذاری، عدم نظارت قوی بر پیمانکاران و نیز عدم توجه به ظرفیت‌های داخلی.

۱.۶ فرصت‌های ایران در آینده روابط انرژی با اتحادیه اروپا

با علم به پیش‌بینی کمیسیون اروپا مبنی بر تامین شصت درصد واردات انرژی این قاره تا سال ۲۰۵۰ از راه واردات (هموئی و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۱۵)، ایران با توجه به حجم وسیع منابع و

جنگ اوکراین و تاثیر آن بر آینده روابط انرژی ... (احمد الحاجم و دیگران) ۱۹

مخازن انرژی می‌تواند در این زمینه نقش موثری ایفا نماید و این کشور و اتحادیه اروپا به سمت نوعی همکاری استراتژیک بلندمدت گام بردارند. فرصت‌های پیش‌آمده برای ایران به قرار زیرند:

۱. تامین هزینه‌های سنگین ناشی از سرمایه‌گذاری در میادین نفتی و گازی: تامین مالی طرح‌های بزرگ توسعه میادین نفتی و گازی ایران بر طبق اسناد بالادستی و به خصوص سند ششم توسعه که به آن اشاره گردید، مستلزم کانال‌های ارتباطی و سرمایه‌گذاری‌های مالی در سطح بین‌المللی است که در این مورد اتحادیه اروپا می‌تواند بهترین گزینه محسوب شود.

۲. تبدیل شدن ایران به کریدور مهم نقل و انتقالات گازی بین آسیای مرکزی و اتحادیه اروپا به دلیل دسترسی به منابع دریای مازندران، سوآپ از طریق آب‌های آزاد، گازرسانی از ترکیه به کشورهای اروپایی، افزایش صادرات گاز به هند و چین.

۳. به روزرسانی و بهبود صنعت نفت و گاز از طریق فناوری اروپایی: این امر نه فقط شامل توسعه تکنولوژیک منابع سوخت‌های فسیلی است، بلکه شامل انرژی‌های تجدیدپذیر نیز می‌شود که اروپا در آن پیش‌تاز است و در نتیجه نه فقط به بهبود صادرات گاز و نفت ایران منجر می‌شود، بلکه تاثیرات مثبت زیادی بر مصرف داخلی انرژی کشور نیز خواهد گذاشت.

۲.۶ چالش‌های موجود بر سر راه آینده روابط انرژی ایران و اتحادیه اروپا

اگر از مسئله تحریم‌های آمریکا و انزوای بین‌المللی ایران و نبود روابط اقتصادی پایدار با غرب بگذریم، به نظر می‌رسد روابط ایران یا روسیه به ویژه در پرتو جنگ اوکراین، تاثیر غیر قابل انکاری بر آینده روابط انرژی ایران و اتحادیه اروپا داشته باشد که به تفصیل به آن خواهیم پرداخت.

روسیه و ایران به‌طور سنتی به‌عنوان صادرکنندگان انرژی با هم رقابت می‌کردند، اما از زمان جنگ اوکراین تمایل به همکاری در این زمینه بین آنها به شدت دیده می‌شود. بخش معاملات سوآپ انرژی بین این دو کشور در حال انجام است و انتظار می‌رود روسیه هزینه‌های خود را برای تحویل نفت بازارهای آسیایی با استفاده از ایران به عنوان مرکز ذخیره‌سازی، کاهش دهد. در جولای ۲۰۲۲، گازپروم روسیه نیز قول سرمایه‌گذاری ۴۰ میلیارد دلاری در بخش انرژی را به ایران داد که شامل توافق با شرکت ملی نفت ایران در حوزه توسعه میادین نفت و گاز و

احداث خطوط لوله گاز می‌شود. زیرساخت‌های انرژی ایران به دلیل تحریم‌های غرب بسیار از پتانسیل و ظرفیت‌های واقعی خود عقب افتاده است. در این میان روسیه یکی از کشورهای عمده در جهان در فناوری تولید گاز ثانویه است که حوزه‌ای محسوب می‌شود که ایران به شدت در آن حال سرمایه‌گذاری می‌باشد (Geranmayeh and Grajewski, 2023). اما بعضی از کارشناسان ناظر بر روابط تجاری ایران و روسیه، در مورد سرمایه‌گذاری این کشور در بخش انرژی ایران تردید دارند. از یک طرف سابقه گازپروم اطمینان‌بخش نیست. به عنوان مثال، در سال ۲۰۱۷، گازپروم با سرمایه‌گذاری در نیروگاه گاز طبیعی مایع بوشهر موافقت کرد؛ اما این پروژه به جلو نرفت که البته بخشی از آن به دلیل تحریم‌های ثانویه ایالات متحده بود. محدودیت دیگر در سرمایه‌گذاری روسیه، رقابت برای بازارهای نفت است. بلافاصله پس از جنگ اوکراین و با وجود افزایش قیمت انرژی، ایران سهم بازار را در کشورهایی مانند چین و هند از دست داد که واردات نفت خود را از روسیه افزایش دادند. علاوه بر این، صادرات انرژی ایران توسط تحریم‌های ثانویه آمریکا محدود شده است. این تحریم‌ها به همان درجه در مورد منابع انرژی روسیه اعمال نشده‌اند (Geranmayeh and Grajewski, 2023).

البته این امکان وجود دارد که این رقابت اولیه، از طریق دنیای یکپارچه بازار مدیریت می‌شود. به عبارت دیگر، اگر نفت روسیه که قبلاً به شمال آفریقا یا جنوب اروپا می‌رفت اکنون به سمت چین می‌رود، پس این بازار باز است. ایران نیز می‌تواند در راستای دور زدن تحریم‌ها، مسیرهایی به این بازارها پیدا کند که این به معنی ایجاد یک توازن جدید است. در آگوست ۲۰۲۳، رویترز گزارش داد که ایران حدود ۳.۱۵ میلیون بشکه در روز صادر کرده است که بالاترین رقم از سال ۲۰۱۸ است (Lawler and Gardner, 2023). با این حال، ایران در امر دسترسی به درآمدهای حاصل از فروش نفت خود، به دلیل تحریم‌های آمریکا، با مشکلاتی مواجه است.

یکی دیگر از عواملی که ممکن است راه را برای سرمایه‌گذاری روسیه در بخش انرژی ایران هموار کند، این است که به نظر نمی‌رسد کرملین نگران تبدیل شدن ایران به تامین‌کننده انرژی جایگزین اروپا به ویژه پس از شکست نسبی برجام باشد؛ زیرا تقریباً اطمینان دارد که حداقل در چارچوب دکترین «نگاه به شرق»، ایران در حال حاضر کمتر به صادرات نفت به اروپا علاقه‌مند است و در مقابل به دنبال کسب دستاوردهای ژئوپلیتیکی ناشی از همکاری‌های انرژی‌محور بیشتر انرژی با روسیه است. با وجود این، همچنان موضوع رقابت متقابل و موانع سرمایه‌گذاری، بر سر راه روابط ایران و روسیه به ویژه در حوزه انرژی وجود دارد. با وجود

جنگ اوکراین و تاثیر آن بر آینده روابط انرژی ... (احمد الحاجم و دیگران) ۲۱

این، علی‌رغم افزایش اراده سیاسی برای همکاری در راستای تقویت روابط اقتصادی، بعید به نظر می‌رسد که روسیه و ایران به زودی پیشرفت‌های چشمگیری کسب کنند که البته جنگ اوکراین در این زمینه، بدون تاثیر نیست. به عبارت دیگر، با این که سطح همکاری‌های استراتژیک روسیه با ایران از زمان حمله این کشور به اوکراین در ۲۰۲۲ تا به امروز افزایش بسیار زیادی داشته است، با این حال مسکو به دلیل تحریم‌های بین‌المللی و نیز مشکلات اقتصادی که با طولانی شدن جنگ بیشتر شده‌اند، قادر به تامین همه سرمایه‌ای که ایران به شدت به آن نیاز دارد، نیست و ایران نیز فقط می‌تواند بخشی از راه حل برای روسیه در مواجهه با تحریم‌های غرب باشد. به عنوان مثال، بخش استراتژیک نفت ایران به تنهایی به ۲۵۰ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری نیاز دارد که حدود ۷۰ الی ۹۰ میلیارد دلار آن - همانطور که قبلاً توضیح داده شد - شامل سرمایه‌گذاری خارجی می‌شود. دور از انتظار است که در شرایط کنونی، روسیه قادر باشد این رقم را فراهم نماید. ضمناً نباید فراموش کرد که حوزه‌های اقتصادی ایران بیشتر از هر کشوری، در معرض تحریم‌های ثانویه آمریکا هستند و برای شرکت‌های روسی که هدف تحریم‌های ثانویه آمریکا قرار نگرفته‌اند و به فعالیت‌های بین‌المللی خود ادامه می‌دهند، کار با ایران می‌تواند با ریسک همراه باشد.

نباید فراموش کرد که از آغاز جنگ اوکراین تا امروز، روسیه بیشتر به سمت بازار آسیا حرکت کرده است تا به این وسیله توقف صادرات انرژی خود به اتحادیه اروپا و بایکوت غرب را جبران نماید. این کشور حتی تخفیف‌های عمده‌ای برای دو مقصد اصلی صادرات انرژی خود، یعنی چین و هند، در نظر گرفته است (سلیمانی، ۱۴۰۱: ۷۴) که این امر می‌تواند صادرات نفت ایران به این دو کشور که اصلی‌ترین بازار برای وی محسوب می‌شوند را تحت‌الشعاع قرار دهد. ضمناً در صورتی که ایران نتواند بر موانع صادرات گاز خود - از جمله تحریم‌های آمریکا - غلبه پیدا کند، این خطر وجود دارد که روسیه با جدیت بیشتری به تصاحب بازارهای ترکیه و عراق که برای ایران حائز اهمیت هستند، دست بزند.

تاکید دکرین اصلی سیاست خارجی ایران بر مبارزه با هژمونی غرب، باعث حمایت ایران از روسیه در جنگ اوکراین شده است که خود، مولفه تاثیرگذار دیگری در آینده روابط انرژی ایران و اروپا محسوب می‌شود؛ زیرا غرب با حمایت گسترده از اوکراین و اعمال تحریم‌های بی‌سابقه علیه روسیه، نمی‌تواند فرصت‌های به وجود آمده برای این کشور توسط سایر کشورها را در قالب همکاری و مشارکت تحمل کند. به همین دلیل است که جنگ اوکراین به دور جدیدی از موانع بر سر راه همکاری‌های احتمالی بین ایران و اروپا، به خصوص در حوزه

انرژی، منجر شده است. در این صورت، جنگ مذکور و کنار رفتن روسیه از بازار انرژی اروپا نمی‌تواند برای ایران فرصت مناسبی در راستای برقراری همکاری‌های استراتژیک بلندمدت و پایدار، تلقی گردد.

۷. نتیجه‌گیری

حمله نظامی روسیه به اوکراین در تاریخ فوریه ۲۰۲۲، پیامدهای متعددی برای نظام جهانی به دنبال داشت که تا به امروز نیز ادامه پیدا کرده است. در این بین، بخش انرژی به انحاء مختلف - از جمله افزایش بهای انرژی، مشکلات نقل و انتقال و امنیت انرژی و غیره - از جنگ مزبور متأثر شده است و به ویژه اتحادیه اروپا با چالش‌هایی مواجه گردیده است؛ زیرا از یک طرف به منابع انرژی روسیه خصوصاً گاز وابسته است و از طرف دیگر، به علت مخالفت شدید با حمله روسیه به خاک اوکراین، دست به تحریم گسترده این کشور زده است و در نتیجه برای جبران کسری واردات انرژی خود، به دنبال منابع جایگزین است.

ایران با وجود داشتن دومین ذخایر گازی جهان و نیز منابع نفتی غنی و همچنین موقعیت جغرافیایی و راهبردی خود در منطقه در حیطه ترانزیت و سواپ انرژی، گزینه بسیار مناسبی برای تامین نیازهای انرژی اروپا محسوب می‌شود. کسب بازار انرژی اروپا توسط ایران می‌تواند منافع زیادی برای این کشور داشته باشد؛ از جمله امکان سرمایه‌گذاری‌های خارجی در راستای نوسازی و بهبود صنعت نفت و گاز و تامین هزینه‌های مربوطه و نیز تبدیل ایران به کانون ترانزیت انرژی در منطقه. با این حال، چالش‌هایی نیز بر سر راه این روابط وجود دارد؛ از جمله تحریم‌های آمریکا و انزوای ایران، فضای رقابتی شدید بین تولیدکنندگان انرژی، فقدان روابط مستمر و همکاری انرژی‌محور مستحکم بین ایران و اروپا. علاوه بر این، روابط ایران با روسیه نیز بعد از جنگ اوکراین وارد فاز جدیدی شده است. از یک طرف به دلیل همسویی ایران با بعضی از سیاست‌های روسیه، همکاری‌های استراتژیک بین این دو کشور به وجود آمده است که همین امر، بهبود روابط ایران با اروپا را مخدوش نموده است. از طرف دیگر، روسیه نیز علی‌رغم نیاز به ایران برای کاهش تاثیر تحریم‌های غرب و داشتن یک متحد استراتژیک در منطقه، به دنبال تصاحب مشتریان عمده انرژی ایران از جمله چین، هند، ترکیه و عراق است که این کار را با ارائه تخفیف به آنها عملی می‌سازد. مجموع این عوامل باعث شده است تا جنگ اوکراین و بحران روابط روسیه و غرب، هم فرصت‌ها و هم چالش‌هایی را برای ایفای نقش احتمالی ایران در تامین بازار انرژی اروپا در کوتاه‌مدت و بلندمدت به وجود بیاورد که طبعاً

فقدان دیپلماسی انرژی فعال می‌تواند چالش‌ها را افزایش داده و از فرصت‌ها کم نماید؛ علاوه بر این که نباید فراموش کرد که موضع‌گیری ایران در قبال حمله روسیه به اوکراین تا چه اندازه این موضوع را تحت‌الشعاع قرار داده است.

۸. پیشنهادات

۱. لزوم بازتعریف سیاست انرژی و جایگاه آن در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران به ویژه با علم به فکت‌ها و وقایع روز مانند جنگ اوکراین؛
۲. بازنگری در سیاست‌ها و تصمیم‌گیری‌های مبتنی بر خطوط لوله گاز با توجه به تحریم‌ها، موانع و محدودیت‌هایی که در این زمینه وجود دارد؛
۳. لزوم برقراری توازن در سیاست خارجی معطوف به شرق (به ویژه روسیه) و غرب (به ویژه اتحادیه اروپا) از چشم‌انداز انرژی؛
۴. بازنگری در سیاست انرژی (صادرات، ترانزیت و سوآپ) در چارچوب منافع ملی؛
۵. تقویت دیپلماسی انرژی فعال و سازنده در برخورد با روسیه و اروپا؛
۶. استفاده از انرژی به عنوان عامل پیشبرنده برای کسب امتیاز از غرب و رفع یا کاهش تحریم‌های آمریکا؛
۷. پیگیری پروژه خط لوله صلح با این هدف که در نهایت نباید در حوزه انرژی، مانند سایر حوزه‌ها، تمام توپ‌ها را داخل یک سبد (برقراری روابط حسنه با اروپا در حوزه انرژی و نیز تبعیت از سیاست انرژی روسیه) قرار داد؛
۸. اتخاذ مواضع آینده‌نگرانه در قبال سناریوهای ممکن جنگ اوکراین و تاثیرات کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت آنها بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران به ویژه در حوزه انرژی و صادرات و ترانزیت نفت و گاز.

پی‌نوشت

1. Stability analysis of Russia-EU energy relations after the Ukraine crisis from perspective of the interdependence theory.

کتابنامه

- حاجی مینه، رحمت و رضایی راد، ابراهیم. (۱۴۰۳)، «امنیت انرژی ایران پس از جنگ اوکراین»، فصلنامه روابط خارجی، قابل دسترس در: doi: 10.22034/fr.2024.405798.1408
- سلیمانی، یاسر (۱۴۰۱)، «تحلیل حمله روسیه به اوکراین از منظر امنیت انرژی ایران»، امنیت اقتصادی، سال دهم، شماره ۵، مرداد ۱۴۰۱، صص ۶۹-۷۸.
- سیمبر، رضا؛ جمالزاده، آذین دخت و اسکندرزاده راسته کناری، فریبا (۱۴۰۲)، «دیپلماسی انرژی جمهوری اسلامی ایران در قبال اتحادیه اروپا بعد از بحران اوکراین ۲۰۲۲»، دومین همایش ملی سیاست خارجی ایران، کرمان، قابل دسترس در: <https://civilica.com/doc/1994901>
- شیروی، عبدالحسین؛ ابراهیمی، نصرالله؛ اصغریان، مجتبی. (۱۳۸۸). «اکتشاف و توسعه میادین نفتی ایران از طریق قراردادهای بیع متقابل»، مجله حقوقی بین‌المللی، شماره ۴۱ (پاییز و زمستان)، صص ۲۴۳-۲۶۲.
- هموئی، فاطمه؛ برزگر، کیهان؛ احمدی، حمید و دهشیار، حسین (۱۴۰۰)، «نقش ایران در تأمین انرژی آینده اتحادیه اروپا»، فصلنامه اقتصاد مقداری (بررسی‌های اقتصادی سابق)، ۱۸ (۱۴)، صص ۱۹۱-۲۲۴.
- Hosoi, A. E., & Johnson, S. (2022). "How to implement an EU embargo on Russian oil". **Centre for Economic Policy Research**.
- Kirchick, J. (2017). **The end of Europe: dictators, demagogues, and the coming dark age**. Yale University Press.
- Lis W. (2011), "Energy blackmail as a means of shaping Russia's foreign policy, and the energy security of the former USSR countries", Miłek M., Wilk-Jakubowski G., **Political, economic and cultural aspects of Poland's relations with the world of the former USSR**, Kielce.
- Perdana, S., Vielle, M., & Schenckery, M. (2022). "European Economic impacts of cutting energy imports from Russia: A computable general equilibrium analysis", **Energy Strategy Reviews**, 44, 101006.
- Pérez, M. D. L. E. M., Scholten, D., & Stegen, K. S. (2019). "The multi-speed energy transition in Europe: Opportunities and challenges for EU energy security". **Energy Strategy Reviews**, 26, 100415.
- Przybojewska I. (2017), "The importance of trans-European energy networks for ensuring energy security", **C. H. Beck**, Warszawa 2017.
- Rogozńska A. (2022), "Determinants of the Russian-Ukrainian Conflict in the International Security Environment", **Central European Political Studies** No. 1, 2022.
- Rosicki, R. (2023). "Energy Security of Central and Eastern European Countries". **Politics and Security of Central and Eastern Europe: Contemporary Challenges** (pp. 215-235). Cham: Springer International Publishing.

- Ruszel M. (2015). "The impact of Russian-Ukrainian gas crises on the EU's energy policy - theoretical approach", **Political Review**, N. 2 (2015).
- Ruszel, M., & Podmiotko, S. (2019). "Energy security Poland and Europe. Conditions, challenges, innovations". **Energy Policy Institute**, Rzeszów.
- Reed, Stanly (2022), "Why Europe's Electricity Prices Are Soaring," **New York Times**, 25 August, 2022, <https://www.nytimes.com/>
- Trubalska, J. (2017). "Towards energy union. The new concept of energy security in the European Union". **Zeszyty Naukowe Instytutu Gospodarki Surowcami Mineralnymi Polskiej Akademii Nauk**.
- Van Halm, I. (2022). "How can the EU end its dependence on Russian gas". **Energy Monitor**. Retrieved on, 20.
- WILLIS, S. M., RIZZUTO, A. P., & BEN-ITZHAK, S. V. E. T. L. A. (2023). "US and European Energy Security amid Great-Power Competition". **Journal of Indo-Pacific Affairs**, 6(5).
- Zettelmeyer, J., Tagliapietra, S., Zachmann, G., & Heussaff, C. (2022). "Beating the European Energy Crisis". **International Monetary Fund. United States of America**.
- Geranmayeh, Ellie and Nocile Grajewski (2023), "Alone together: How the war in Ukraine shapes the Russian-Iranian relations", **Policy Brief**, 6 September 2023.
- Lawler, Alex and Timothy Garndner (2023), "Iran's oil output, exports rise as Washington, Tehran talk", **Reuters**, August 31, 2023.
- US Energy Information Administration (Ed.). (2018). **Annual Energy Outlook 2018: With Projections to 2050**. Government Printing Office.